

УДК: 94 (477+438) «XIX – XX»
 DOI: 10.24919/2519-058x.6.124679

Максим ЗЕЛІНСЬКИЙ,
 orcid.org/0000-0002-8521-4256
 кандидат історичних наук, центр полоністики
 Чорноморського національного університету ім. Петра Могили
 (Україна, Миколаїв), max_zelinskij@yahoo.com

УКРАЇНА І УКРАЇНЦІ В ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ЙОАХІМА БАРТОШЕВИЧА (1867 – 1938)

У статті висвітлюються окремі аспекти політичної та публіцистичної діяльності Й. Бартошевича – відомого представника польської націонал-демократії в Наддніпрянській Україні, відповідального редактора газети «Dziennik Kijowski» і голови Польського Виконавчого Комітету в Києві. Досліджено роль і місце Бартошевича в польському національному русі. Здійснено спробу стисло проаналізувати позицію Й. Бартошевича на «українське питання» у контексті відновлення польської державності наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: Й. Бартошевич, українське питання, «Dziennik Kijowski», Польський Виконавчий Комітет, польський націоналізм.

Maksym ZELINSKYI,
 PhD (History), Centre of Polish Studies,
 Petro Mohyla Black Sea National University (Ukraine, Mykolaiv), max_zelinskij@yahoo.com

UKRAINE AND THE UKRAINIANS IN JOACHIM BARTOSZEWICZ' POLITICAL THOUGHT OF (1867 – 1938)

The article highlights particular aspects of political and publicistic activities of Joachim Bartoszewicz (1867 – 1938), a prominent representative of Polish national democrats in Russian Ukraine from 1906 to 1918.

J. Bartoszewicz's contribution to the development of the Polish nationalist movement has been studied. The process of his development as a political figure has been considered, and his socio-political views have been covered. The articles focuses on the analysis of J. Bartoszewicz's attitude to the «Ukrainian question» in the context of the restoration of Polish statehood in the late XIX and early XX centuries. In particular, special attention is paid to J. Bartoszewicz' participation in various public Polish organizations in Ukraine. For example, the activity of J. Bartoszewicz at the posts of the executive editor of the newspaper «Dziennik Kijowski» and the head of the Polish Executive Committee in Kiev has received full coverage.

It is ascertained that in the period from 1906 to 1918 the newspaper «Dziennik Kijowski», headed by J. Bartoszewicz, turned into a powerful means of the party interests propaganda of the Polish national democrats in Ukraine. Bartoszewicz' sSignificant contribution into the study of the factor of Polish presence in Ukrainian lands has been emphasized.

The active role of J. Bartoszewicz in the events of the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921 is shown. The reasons for the deterioration of Polish-Ukrainian relations in 1917 – 1918, particularly, between the Polish Executive Committee and the Central Council of Ukraine, have been elucidated. Personal attitude of J. Bartoszewicz to this matter is traced.

J. Bartoszewicz' views on the problem of polonization of eastern Polish lands during the period of the Second Rzeczpospolita Polska has deserved singular attention. As is known, he was a consistent supporter of the conception of creating a mono-ethnic Polish state. According to this conception all non-polish ethnic national minorities were subjected to assimilation, and their influence on the policy of the Polish state was limited to a maximum. The Ukrainian side was refused as the matter of principle in the right to national self-determination, and the Ukrainians themselves were declared an organic part of the future Polish nation. In this connection, in his publicistic works, J. Bartoszewicz refused to use the terms «Ukraine» and «Ukrainians», considering these notions as an integral part of the anti-Polish political project. Instead, he returned to the use of the terms «Rus'» and the «Rusyns», emphasizing the exclusively ethnic identity of this ethnic community.

Key words: J. Bartoszewicz, Ukrainian question, «Dziennik Kijowski», Polish Executive Committee, Polish nationalism.

Максим ЗЕЛИНСКИЙ,

кандидат исторических наук, центр полонистики
Черноморского национального университета им. Петра Могилы,
(Украина, Николаев), max_zelinskij@yahoo.com

УКРАИНА И УКРАИНЦЫ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ ЙОАХИМА БАРТОШЕВИЧА (1867 – 1938)

В статье освещаются отдельные аспекты политической и публицистической деятельности Й. Бартошевича – известного представителя польской национал-демократии в Украине, ответственного редактора газеты «Dziennik Kijowski» и главы Польского Исполнительного Комитета в Киеве. Исследованы роль и место Й. Бартошевича в польском национальном движении. Предпринята попытка кратко проанализировать позицию Й. Бартошевича по «украинскому вопросу» в контексте восстановления польской государственности в конце XIX – начале XX вв.

Ключевые слова: Й. Бартошевич, украинский вопрос, «Dziennik Kijowski», Польский Исполнительный Комитет, польский национализм.

Постановка проблеми. Попри доволі значну увагу вітчизняних науковців до проблеми визначення рівня впливу польського суспільно-політичного та культурного чинника в історії українських національно-визвольних змагань на початку ХХ ст., вона ще не дістала належного висвітлення в українській історичній науці і, безумовно, заслуговує на подальше дослідження. У цьому сенсі, певний науковий та історичний інтерес становлять розвідки, у яких розглядалися різноманітні аспекти участі польських громадсько-політичних діячів в бурхливих подіях Української революції 1917 – 1921 рр. Особливе зацікавлення представляє вивчення проблематики ставлення тогочасного польського політикуму до українців та їх національних прагнень. І на цьому фоні окремо виділяється доволі жорстка і послідовна антиукраїнська позиція однієї із найвпливовіших тогочасних польських політичних сил – націонал-демократії (ендеції).

Довгий час значний вплив на формування стійких антиукраїнських настроїв у середовищі цієї партії та й взагалі серед усього польського суспільства мав відомий представник польського націонал-демократичного табору – Йоахім Стефан Бартошевич (1867 – 1938), якого однопартійці називали «людиною феноменальних здібностей» (Grabski, 1989: 286). Політичний і громадський діяч, публіцист, юрист, ідеолог, дипломат – Й. Бартошевич вніс істотний вклад у розвиток польського націонал-демократичного руху першої половини ХХ ст. А для багатьох поляків у 1906 – 1918 рр. він став символом поборника польськості на «забраних землях» (Białokur, 2005b: 119). Багато в чому завдяки саме його зусиллям вибудовувалася загальнопартійна позиція польських націонал-демократів стосовно українського питання. Активно займаючись польською політикою упродовж майже сорока років, Й. Бартошевич понад двадцять років прожив безпосередньо в Україні. Український період його життя і політичної діяльності розпочався в 1894 р. у Львові, а закінчився в 1918 р. у Києві (Białokur, 2004: 336).

Аналіз досліджень. Зазначена у назві стаття є предметом наукового дослідження насамперед польських істориків. Серед робіт польських дослідників варто відзначити серію історичних студій М. Б'ялокура (Białokur, 2004), (Białokur, 2005a), (Białokur, 2005b), (Białokur, 2005c). Окремі аспекти розглянутої теми розроблялися також українськими науковцями (Гай-Нижник, Потапенко), (Лісевич, 19970), (Оліпер, 2016). Проте у вітчизняній історіографії постать Й. Бартошевича та його роль у встановленні польсько-українських відносин на початку ХХ ст., ще досі не знайшли належного висвітлення.

Мета статті. Завдання пропонованої статті полягає у дослідженні основних етапів політичної діяльності Й. Бартошевича та у визначенні особливостей його поглядів щодо минулого і майбутнього України й українців. До того ж, критичний аналіз цих поглядів дасть можливість краще з'ясувати рівень особистої відповідальності Й. Бартошевича в процесі вироблення єдиної загальнопартійної позиції ендеції щодо української проблематики.

Виклад основного матеріалу. Йоахім Стефан Бартошевич народився 3 вересня 1867 р. у Варшаві в сім'ї лікаря Йоахіма Бартошевича та Галини, уродженої Міттельстаєдтув. Родина походила з Литви. Дитячі роки молодого Бартошевича пройшли в атмосфері патріотичного виховання, притаманного поколінню польській молоді другої половини XIX ст., яке пізніше польські історики назвуть «поколінням нескорених» (Białokur, 2004: 337).

У 1884 р. Й. Бартошевич закінчив V варшавську гімназію і вступив до Варшавського університету на медичний факультет, який успішно закінчив у 1890 р. Потім цілий рік працював за фахом в акушерській клініці Варшави. Проте незабаром вирішив відмовитися від медицини і виїхав до Франції для отримання освіти в Паризькій школі політичних наук (Ecole libre des sciences politiques). Повернувшись додому (1894), Й. Бартошевич продовжив навчання на правознавчому відділенні у Львівському університеті. У 1899 р. він отримав учений ступінь доктора права. Планував присвятити себе науково-викладацькій діяльності. Але не склалося. Замість цього до 1903 р. працював у бюрократичному апараті виконавчого органу Галицького сейму: в Галицькому крайовому відділі та на посаді керівника статистичного бюро. У випусках галицького статистичного збірника «Wiadomościach Statystycznych» опублікував дві статті: «Prawo ubogich w Galicji» і «Siła podatkowa gmin wiejskich w Galicji» (Białokur, 2005a: 120–121).

Перебуваючи у Львові, Й. Бартошевич спробував себе в якості промисловця (керівника нафтової копальні у м. Дрогобич) та журналіста (співпрацював з редакцією ендецького часопису «Słowo Polskie» (1895 – 1946)). На сторінках цього видання Й. Бартошевича друкує низку статей, присвячених поточним міжнародним справам і зовнішній політиці (Białokur, 2004: 338).

Переломним для Й. Бартошевича став 1904 р. У його особистому житті сталися значні зміни, пов'язані з відставкою. Він залишив Львів і перебрався на Волинь, де взяв під своє управління маєток свого тестя в с. Брикулі. На початку 1906 р. на запрошення відомого громадського діяча графа Володимира Грохольського (1857 – 1914) Й. Бартошевич переїхав до Києва – потужного центру громадського життя польської громади України. На початку лютого того ж року він разом з Л. Янковським, С. Зелінським, Е. Пашковським, В. Михайловським та ін. розпочав редагування нової польськомовної газети «Dziennik Kijowski» («Київський щоденник»), першого польського видання, заснованого після Січневого повстання 1863 р. на території Наддніпрянської України (Оліпер, 2016: 205).

Завдяки посаді редактора «Dziennik Kijowski», на якій він перебував аж до 1912 р. (до моменту арешту російською поліцією), і політичного авторитету націонал-демократів у середовищі польської національної меншини в Україні, Й. Бартошевич став досить помітною та впливовою фігурою серед своїх співвітчизників. Салон родини Бартошевичів у Києві перетворився на справжній осередок обговорення суспільно-політичної діяльності польської громади (Коженьовський, 2015: 46). З часом, інформаційне протистояння між польською та українською пресою, що розгорнулася на початку XX ст., зробила Й. Бартошевича однією із найвпливовіших політичних постатей серед поляків України.

Необхідно зазначити, що, незважаючи на офіційно задекларовані у вступній промові до читачів першого номеру «Dziennik Kijowski» цілі, серед яких лунали заклики до поляків посприяти економічному піднесенню українського народу і відмовитися від підтримки «національних антагонізмів» (Dziennik Kijowski, 1906: 1) ця газета, навпаки, почала активно використовуватися польськими націонал-демократами як потужний засіб пропаганди та відстоювання своїх партійних інтересів на українських землях. Хоча революційні події 1905 – 1907 рр. у Російській імперії посприяли політичному відродженню польського національного руху на Правобережній Україні, значна частина польської спільноти в Наддніпрянській Україні вороже поставилася до українського національного руху та його намагань.

Одним із перших особистих звернень Й. Бартошевича до української проблематики стало вбивство 12 квітня 1908 р. Галицького намісника А. Потоцького українським студентом Мирославом Січинським. У своїй статті під назвою «Zamordowanie namiestnika Galicji», присвяченій цій трагічній події редактор «Dziennika Kijowskiego» з сумом засудив усіх тих, хто не зміг гідно оцінити прагнення загиблого намісника досягти польсько-українського порозуміння, прийнявши ці прагнення за прояв слабкості. Діючи обережно, автор статті не став перекладати усю відпо-

відальність за вбивство на весь український народ. До того ж він зазначив, що вважає українців окремою нацією. Втім, уже за декілька років Й. Бартошевич змінить свою точку зору стосовно українців на діаметрально протилежну (Białokur, 2005с: 220).

Уже за два роки за активною участю Й. Бартошевича розгорівся скандал, який зачепив політичну репутацію представників українського національного руху. Влітку 1910 р. редакція «Dziennika Kijowskiego» на чолі з Й. Бартошевичем розпочала справжню антиукраїнську інформаційну компанію. Приводом до неї стала публікація так званої «рevelяції» польського шпигуна Болеслава Раковського, який намагався переконати громадськість про наявність у нього доказів, згідно з якими саме уряд Німеччини фінансував український рух (Передерій, 2011: 77).

Обурений такою поведінкою українців, Й. Бартошевич у статті «Wobec pruskiej roboty» піддав нищівній критиці представників українства, наголошуючи, що «необхідною є річ, щоб народ руський (український) від тих, сплачених іноземними урядами агентів звільнився. Час розібратися, хто є другом, а хто ворогом. Треба покінчити з фальшуванням правди, одурманюванням народу, посівом ворожнечі, з паплюженням братів – на користь пруссаків, які хочуть придушити Польщу, для того, щоб потім зовсім не рахуватися з українцями, або на користь інших елементів, що ненавидять Польщу» (Bartoszewicz, 1910: 2).

Незважаючи на те, що «рevelяції Раковського» досить швидко виявилися фальшивими, «Dziennik Kijowski» продовжив справжнє цькування згаданих у цих обвинуваченнях представників українського руху, зокрема дісталася В'ячеславу Липинському. Київський часопис «Рада», який став на захист В. Липинського, в одному зі своїх номерів зазначив, що «в особі Липинського зроблено спробу заплямувати весь той рух, який розбиває ілюзію історичної Польщі й польського стану posiadania на українській землі» (Передерій, 2011: 78).

На початку 1910-х рр. Й. Бартошевич у декількох своїх статтях відкрито визнав складність та проблемність українського питання серед інших національних питань на території колишньої Речі Посполитої. Особливо його турбувала непроста ситуація у Східній Галичині, де, на його думку, українці намагалися витіснити поляків з регіону. Неодноразово комісар ендеків в Україні наголошував, що плани українців є амбітними та далекосяжними (Bartoszewicz, 1910: 221).

У 1912 р. Й. Бартошевич опублікував невелику монографію «Na Rusi polski stan posiadania (kraj, ludność, ziemia)» (Bartoszewicz, 1912), в якій ретельно дослідив на основі статистичних даних реальний стан польської присутності (етнічної, соціально-економічної, культурно-релігійної) на території Правобережної України, а саме: на Київщині, Волині й Поділлі. Незважаючи на ґрунтовність статистичних даних і висновків, наведених Бартошевичем, створювалася вона насамперед з ідеологічною метою, щоб довести глибоку польську економічну присутність на території Правобережної України.

Відповідно до офіційних російських статистичних даних 1909 – 1911 рр., Й. Бартошевич наводив такі цифри: загальна територія трьох українських губерній складала територію 144,736 кв. верств, яку залюднювало – 11 191 496 мешканців (відповідно 4 429 000 на Київщині, 3 394 000 на Поділлі, 3 367 000 на Волині). Від цієї загальної чисельності українці становили – 9 134 215, євреї – 1 441 737, поляки – 424 552, представники інших народів – 190 992 (Maliszewski, 1912: 756).

У другому розділі монографії Й. Бартошевич подав також статистику земельної власності поляків на Правобережній Україні і порівняв її з власністю інших національностей. Відповідно до його підрахунків, загальна площа землеволодіння поляків у трьох українських губерніях обчислювалася у 2 306 059 дес. землі (1/5 всієї орної землі України) (Лісевич, 1997: 46), у процентному відношенні це становило на Поділлі – 53 %, на Волині – 45,7 %, в Україні (Київщині) – 41,1 %. Отже, ці цифри свідчили, що польська земельна власність у названих регіонах домінувала над іншими, непольськими. Загальна вартість польського землеволодіння оцінювалося автором монографії у 600–650 млн. рублів золотом, а вартість польської нерухомості у вищеназваних губерніях приблизно у 556 423 617 руб. (46,6 % від загальної) (Maliszewski, 1912: 757–758).

У своїй роботі Й. Бартошевич всіляко підкреслював, що за останнє півстоліття поляки понесли великі збитки з боку російської влади, яка намагалася шляхом масових конфіскацій польських маєтків, скоротити частку земельної власності поляків у цих краях з метою обмеження їх участі

у виборах до земств. Так, якщо в 1861 р. польським поміщикам на Правобережжі належало 89 % усієї приватновласницької землі, то на початку 1901 р. тільки 47 % (Лісевич, 1997: 46).

У жовтні 1912 р. Й. Бартошевича російською поліцією було засуджено до трьох місяців ув'язнення у зв'язку з підозрою в участі у військовій змові. У кінцевому підсумку, загальне погіршення стану здоров'я і бажання не наражати «Dziennik Kijowski» на репресії з боку російської влади змусило його тимчасово відійти від активної політичної та журналістської діяльності. Незважаючи на це, на думку польського дослідника М. Коженювського, саме завдяки Й. Бартошевичу та редакційній групі, яку він очолював, «Dziennik Kijowski» у 1906 – 1912 (1913) рр. спромігся досягнути високого професійного рівня періодичного видання і набув статусу найважливішого щоденного друкованого органу польської громади Правобережної України (Коженювський, 2015: 268–272).

Наступним важливим етапом діяльності Й. Бартошевича стала його участь у подіях Української революції 1917 – 1921 рр. З початком революційних процесів в Україні польські партійні та громадські осередки значно активізувалися. 2 березня 1917 р. Й. Бартошевич увійшов до складу новоствореної організації – Комітету дев'яти. А вже 6 березня очолив Польський Виконавчий Комітет Об'єднання польських організацій, який пізніше отримав назву Польський Виконавчий Комітет на Русі – ПВК (Скальський, 2008: 185–186). Комітет взяв на себе функцію офіційного представника польської національної меншини в Україні.

Спершу, в атмосфері ейфорії та піднесення, ПВК схвально оцінив прагнення українських національних сил на самовизначення, ухваливши заяву від 8 березня 1917 р., в якій оголосив, що «поляки, стоячи на ґрунті самовизначення всіх народів, підтримують їх стремління до народного і політичного розвитку» (Скальський, 2008: 188). Свою лояльність і солідарність до українців ПВК задекларувало у листі до Української Центральної Ради від 18 березня 1917 р. Нарешті, 19 березня після проведення в Києві Всеукраїнської маніфестації під гаслом «Хай живе вільна Україна», особисто Й. Бартошевич від імені ПВК привітав українців на їх рідній мові словами: «Ми нині віримо, що свобода засвітилася для всіх нас, що розпочалися кращі дні для вас і для нас, що будуть вони початком нашої щирої згоди і братерства і що будемо працювати у згоді для добра України, яка однаково нам з вами дорога, вам і нам близька» (Скальський, 2008: 188–189). Закінчив свій виступ голова ПВК криком: «Хай живе вільна Україна», і отримав за це бурхливі оплески й показну обійму М. Грушевського (Bialokur, 2004: 351).

Вагому роль зіграв Й. Бартошевський під час проведення III Польського з'їзда на Русі (в Україні) (18 – 24 червня 1917 р.), на який з'їхалися 556 делегатів, які представляли 233 польські організації. На цьому об'єднано з'їзді було вироблено майбутню програму дій польських політичних сил і закладено в документі під назвою «Закон польського народу на Русі» принципи польського самоврядування в Наддніпрянській Україні. Крім того, на з'їзді відбувся розкол: зі складу ПВК вийшли соціалісти та демократи. На з'їзді ПВК схвалив також резолюцію щодо стосунків з українцями. Поляки визнавали право українців на свободу, а себе почували національною меншістю на українській землі. Обґрунтовуючи цю резолюцію ПВК, її лідер Й. Бартошевич оприлюднив заяву: «Ми справді є меншістю, але гаряче любимо цей край, і маємо рівні права господарювати у ньому» (Скальський, 2008: 193). Саме тому, запевнював він присутніх: «... ні нам, хто вже встиг щось дізнатися у політичному житті, сьогодні стояти осторонь і не виконувати свої громадянські обов'язки щодо цього краю, який, хоча і є Руссю, не перестає вважатися рідним. Занадто ми зрослись цілими віками з цією українською землею, аби могли не відчувати себе її законними синами. І якщо любов до краю є важливим критерієм громадянських цінностей, ми говоримо голосно, що ніхто не зможе обігнати нас в цій любові» (Bialokur, 2004: 351).

Таким чином, словами Й. Бартошевича, Польський Виконавчий Комітет (переважно ендецький за складом), в умовах загострення стосунків між офіційним Петроградом та Українською Центральною Радою в червні 1917 р., висловили свою підтримку українській стороні, фактично визнаючи за нею реальну владу в Україні (Гай-Нижник, Потапенко).

Водночас улітку 1917 р. до Й. Бартошевича як комісара ендеків в Україні звернувся лідер польських націонал-демократів – Роман Дмовський, який на той час перебував у вимушеній еміграції у Франції та Великобританії. У листі до свого однопартійця останній висловив свою

стурбованість ситуацією, що склалася в Україні, і звернувся з таким проханням: «Дорогий пане Йоахиме! Ми є свідками висунення на порядок денний може найважчої справи, яку бачила Європа – справи української. До нас доходять тут тільки часописні повідомлення. Тому не маємо даних на те, щоб сформуванню собі відповідне уявлення ні про силу, ні про характер руху, ні про територію, на якій він поширений, ні про сутність його ставлення чи то до Росії чи до Польщі, чи нарешті до Німеччини. А це справа першочергового значення для нашого національного майбутнього. Спекулювання небагато допоможе без потрібних даних...» (Діло, 1939: 6).

Як видно з тексту листа, ще за рік до закінчення Першої Світової війни, відчуваючи неминучу сутичку між поляками та українцями за нові кордони у Східній Європі, Р. Дмовський намагався «промацати» характер та силу українських національних сил. Саме тому, володіючи інформацією про підготовлений Бартошевичем ґрунтовний і ретельний доклад з «українського питання», запросив останнього переслати його до Лондона. З особистого листування відомо, що лідер ендеції цілком покладався на погляди свого представника в Україні щодо цієї проблематики. На превеликий жаль, опрацьований Й. Бартошевичем матеріал, який, можливо містив цікаву аналітичну інформацію щодо ситуації в Україні в бурхливий на події 1917 р. так і не потрапив до рук адресата. Відповідальний за відправку документів – С. Грабський (один із лідерів ендеції) з невідомих причин так і не виконав це завдання (Białokur, 2005c: 79–80).

Утім, вже влітку того ж 1917 р. стосунки між ПВК і Української Центральною Радою значно погіршилися. По-перше: розроблена ендеками концепція «внутрішньої автономії» суперечила концепції національно-культурної автономії Центральної Ради. По-друге: ендеки розглядали Центральну Раду як суто українське національне представництво, таким самим як і ПВК, що було польським національним представництвом на українських землях. Уже 12 липня ендецький ПВК відмовився від співпраці з Центральною Радою і оголосив право польського народу на внутрішню національно-культурну автономію в Україні (Гай-Нижник, Потапенко).

Після проголошення у листопаді III Універсалу, до цих заяв ПВК додав ще захист польських соціально-економічних інтересів в УНР, адже універсал скасовував поміщицьке землеволодіння. Стосунки з українською стороною настільки погіршилися, що в січні 1918 р. Й. Бартошевич уважав, що «єдиною темою для розмови (з українцями) могла би бути справа надання Центральною Радою дозволу перебувати на українських землях нашим (польським) військовим формаціям» (Скальський, 2008: 199).

У квітні 1918 р. Й. Бартошевич склав з себе обов'язки голови ПВК. Після проголошення в листопаді того ж року Польщею відновлення державного суверенітету лідер ПВК разом з родиною виїхав до Любліна. На цьому український період у житті Й. Бартошевича закінчився.

1919 р., як співробітник Польського Національного Комітету і помічник голови польської делегації Р. Дмовського, він брав участь на Паризькій мирній конференції. У цьому контексті доречно згадати промову Й. Бартошевича на підтримку антиукраїнської позиції свого керівника – Р. Дмовського перед початком цього міжнародного форуму: «Ніколи не існувало жодної самостійної української держави, як і не було українського народу. Якщо була б заснована незалежна Україна – був би це витвір штучний і нетривалий, і ніс би в собі зародки великої небезпеки для Польщі» (Białokur, 2005c: 223).

Постійний інтерес до української справи простежується у публіцистиці Й. Бартошевича в роки існування II Речі Посполитої. Знавець з питань національних стосунків на землях польсько-українського пограниччя, він у своїх публікаціях: «Sprawa Kresów Wschodnich» (часопис «Przegląd Wszechpolski» 2, 1923, № 3), «Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski» (1924 р.), «Zagadnienia polityki polskiej» (1929 р.) намагався довести права Польщі на українські землі.

Особливостями тогочасних праць Й. Бартошевича щодо української проблематики став відхід від практики використання терміна «Україна» і «українець», адже вони, за ендецькою традицією, не мали жодного державно-політичного значення. Замість них вживалися назви «Русь» та «русини», що доводило тільки етнографічну ідентичність цієї етнічної спільноти. Заперечуючи українські національні устремління, колишній голова ПВК відверто виказував свої думки, згідно з якими «Україна ніколи не мала строго конкретної історичної, географічної або адміністративної території. ...Також Україна і українці не були політичними термінами. Хто жив на українсь-

ких (пограничних) землях, той і був українцем. Термін набув політичного значення наприкінці XIX ст. Саме тоді галицька партія молодих русинських радикалів, щоб відрізнити себе від частини старорусинів (русофілів), які ототожнювали себе з росіянами, назвали себе українцями і створили український рух на землях, які ніколи не були українськими. Програма цих українців полягала в тому, щоб створити Україну від Сяну до Дону та навіть за межі Дону. З цією метою для цієї програми повинна була бути спеціально створена цілком нереалістична історія України» (Białokur, 2005c: 226–227).

У статті «Sprawa Kresów Wschodnich» Й. Бартошевич, пропагуючи асиміляцію національних меншин, щиро виказав своє переконання щодо майбутньої долі непольських народів, які мешкали на східних територіях II Речі Посполитої, зокрема він заявив: «інтереси польського народу полягають у тому, щоб різноманітне населення його кресів, а не представників різних народів, буде включено до польського народу... Якщо хтось каже, що таким чином ми хочемо полонізувати Креси, ми готові визнати це. Національна політика повинна прагнути до полонізації східних територій, але до полонізації політичної, а не етнічної, мовної, релігійної чи моральної. Збереження племінної окремішності не заважає, щоб різні племена (тобто етнографічні групи), охоче і з переконанням, брали б на себе ідеали та прагнення одного народу» (Białokur, 2005c: 224).

У брошурі «Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski» Й. Бартошевич висловив пропозицію щодо національної асиміляції українців, які начебто не спроможні ідентифікувати себе окремою національною спільнотою і які ніколи не мали власної державності (Bartoszewicz, 1924: 32). Цю відповідальну роботу він пропонував доручити найкращим представникам польської нації (Bartoszewicz, 1924: 38).

У наступній роботі «Zagadnienia polityki polskiej» Й. Бартошевич критично поставився до спроби нав'язати I Речі Посполитій політичний тріалізм, у вигляді Польщі, Литви і Русі. На його думку, цей історичний експеримент закінчився невдало: «Гадяцька угода, укладена після смерті Богдана Хмельницького з Іваном Виговським, через яку Правобережна Україна від Дніпра до Случа і Буга мала отримати автономію в Речі Посполитій, залишалася мертвою буквою» (Bartoszewicz, 1929: 30). Відстоюючи концепцію польської національної держави, Й. Бартошевич наголошував, що «народ литовський, український та білоруський взагалі не потрібно питати, чи хочуть вони бути пов'язаними з Польщею, тому що цей зв'язок є історичним фактом, який юридично і добровільно зробили їх предки, і цей факт не можна викреслити... Історія довгих століть зробили так, що Польща, Литва і Україна злились в нерозривне ціле, утворивши спільну і єдину національну державу» (Bartoszewicz, 1929: 32).

Не оминув увагою Й. Бартошевич і тему розв'язання національного питання у Польщі. Він зауважив, що між українцями і білорусами, з одного боку, та поляками, з іншого, існують зовсім невеликі відмінності. Автор книжки був переконаний, що українцям найменше кортить мати власну самостійну державу, яку він вважав штучною та помилково створеною українськими істориками а-ля Грушевськими. «Український селянин на Волині і на Поділлі... не має навіть почуття своєї української відмінності, ...а свою мову звичайно називає «мужицькою» або «селянською» (Bartoszewicz, 1929: 92–93). Загалом же, на його думку, головним чинником польсько-українського непорозуміння був не національний або релігійний антагонізм, а винятково соціальний. Й. Бартошевич був впевнений, що українці за часів I Речі Посполитої ніколи не ставили перед собою мету отримати власну незалежність, а тільки підіймали повстання проти тих, хто хотів зробити з них кріпаків та забороняв їм «козакування» (Bartoszewicz, 1929: 93). Як підсумок: «Що ж трапилося з «самостійною» Україною, усталеною в рік 1918 батьками Грушевським та Винниченком? Український народ не має у собі того рівня національної свідомості, завдяки якій боротьба за політичну незалежність є історичною необхідністю... У цих умовах політична асиміляція українського народу не може вважатися справою неможливою чи занадто складним для виконання завданням» (Bartoszewicz, 1929: 94).

Висновки. Дослідження окремих аспектів суспільно-політичної діяльності Й. Бартошевича і аналіз його поглядів на розв'язання українського питання дає підстави зробити висновок, що він неухильно дотримувався стратегічного курсу польської правниці щодо знищення української державності й був ідейним супротивником українства. Його чітка антиукраїнська позиція особли-

во проявилася за часів II Речі Посполитої. Він особисто доклав чимало зусиль для дискредитації українського визвольного руху. Незважаючи на це, підходи Й. Бартошевича до комплексного аналізу польсько-українських стосунків та їх еволюція під впливом геополітичних змін першої третини ХХ ст. вимагають подальшого розгляду і спроб переосмислення.

Водночас, будучи принциповим як і більшість його одно партійців прихильником побудови міжвоєнної Польщі на моноетнічних і моноконфесійних засадах, він зарекомендував себе впливовим лідером в польському націоналістичному русі першої третини ХХ ст. і відіграв помітну роль у процесі відновлення польської державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Гай-Нижник, Потапенко – Гай-Нижник П., Потапенко М. Ставлення польського революційного руху в Наддніпрянській Україні до питання самостійності УНР (1917 – 1918 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/176doc.php>

Діло, 1939 – Діло. 03.01.1939. Ч. 2. С. 7.

Коженювський, 2015 – Коженювський М. За Золотими ворітьми. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905 – 1920 роках. Київ, Дух і Літера, 2015. 664 с.

Лісевич, 1997 – Лісевич І. Т. Польська національна меншина в Наддніпрянській Україні (1864 – 1917 рр.) // Український історичний журнал. 1997. № 2. С. 43–54.

Оліпер, 2016 – Оліпер С. І. Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. ХІХ – с початку ХХ століття: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. / Кам'янець-Подільський, 2016. 275 с.

Оліпер, 2014 – Оліпер С. І. Польська періодика Правобережної України (1905 – 1914 рр.): між цензурою та політичними таборами // Освіта, наука і культура на Поділлі. 2014. Том 21. С. 201–213.

Передерій, 2011 – Передерій І. Г. В'ячеслав Липинський як співробітник першої української щоденної газети «Рада» (1908 – 1914 рр.) // Український історичний журнал. 2011. № 1. С. 71–90.

Скальський, 2008 – Скальський В. Політичне життя польської громади час української революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // Український історичний збірник. 2008. Вип. 11. С. 185–202.

Bartoszewicz, 1912 – Bartoszewicz J. Na Rusi polski stan posiadania (kraj, ludność, ziemia). Kijów: Drukarnia polska, nakł. L. Idzikowskiego, 1912. 100 s.

Bartoszewicz, 1910 – Bartoszewicz J. Wobec pruskiej roboty // Dziennik Kijowski. 1910. № 148. 9 (22) czerwca. S. 2.

Bartoszewicz, 1929 – Bartoszewicz J. Zagadnienia polityki polskiej. Warszawa, 1929. 150 s.

Bartoszewicz, 1924 – Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski. Warszawa, 1924. 40 s.

Białokur, 2005a – Białokur M. Białorusini w myśli politycznej Joachima Bartoszewicza // Białoruskie Zeszyty Historyczne, Беларускі гістарычны зборнік. 2005. № 23. S. 119–131.

Białokur, 2005b – Białokur M. Myśl społeczno-polityczna Joachima Bartoszewicza: Autoreferat pracy doktorskiej. Dzieje Najnowsze, Rocznik 37. z. 2. 2005. № 2. S. 119–124.

Białokur, 2005c – Białokur M. Myśl społeczno-polityczna Joachima Bartoszewicza. Toruń: Adam Marszałek, 2005. 427 s.

Białokur, 2004 – Białokur M. W obronie polskiego stanu posiadania na Rusi w początkach XX wieku. Szkic do portretu Joachima Bartoszewicza // Ucrainica Polonica. 2004. Вип. 1. Київ; Житомир. С. 336–354.

Dziennik Kijowski, 1906 – Dziennik Kijowski. 1906. № 1. 1 (14) lutego. S. 1.

Dziennik Kijowski, 1910 – Dziennik Kijowski. 1910. № 147. 6 (19) czerwca. S. 3.

Grabski, 1989 – Grabski S. Pamiętniki. Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza «Czytelnik», T. 1. 1989. 417 s.

Maliszewski, 1912 – Maliszewski E. Polski stan posiadania na Rusi // Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy Ilustrowany. Warszawa, 16 listopada. 1912. Rok III. № 47. S. 756–759.

REFERENCES

Hai-Nyzhnyk, Potapenko. – Hai-Nyzhnyk P., Potapenko M. Stavlennia polskoho revoliutsiinoho rukhu v Naddnyprianskii Ukraini do pytannia samostiinosti UNR (1917 – 1918 rr.) [The Attitude of the Polish Revolutionary Movement in the Dnieper Ukraine toward the Autonomy of the UPR (1917–1918)]. Retrieved from: <http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/176doc.php> [in Ukrainian].

Dilo, 1939 – Dilo. 03.01.1939. Part. 2. S. 7. [in Ukrainian].

Kozhenovskyi, 2015 – Kozhenovskyi M. Za Zoloty my voritmy. Suspilno-kulturna diialnist poliakov u Kyievi v 1905 – 1920 rokakh [Behind the Golden Gate. Social and cultural activities of Poles in Kyiv in 1905 – 1920]. Kyiv, Duh i Litera, 2015. 664 s. [in Ukrainian].

Lisevych, 1997 – Lisevych I. T. Polska natsionalna menshyna v Naddnyprianskii Ukraini (1864 – 1917 rr.) [Polish national minority in the Dnieper Ukraine (1864 – 1917)] // Ukrainyskyi istorychnyi zhurnal. 1997. № 2. S. 43–54. [in Ukrainian].

Oliper, 2016 – Oliper S. I. Hromadsko-politychne zhyttia polskoi menshyny Pravoberezhnoi Ukrainy 90-kh rr. XIX – s pochatku XX stolittia: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: spets. 07.00.01. [Public-political life of the Polish minority of the Right-bank Ukraine of the 90's. XIX – from the beginning of the twentieth century]. Kamianets-Podilskyi. 2016. 275 s. [in Ukrainian].

Oliper, 2014 – Oliper S. I. Polska periodyka Pravoberezhnoi Ukrainy (1905 – 1914 rr.): mizh tsenzuroiu ta politychnymy taboramy [Polish periodicals of Right-bank Ukraine (1905 – 1914): between censorship and political camps] // Osvita, nauka i kultura na Podilli. 2014. Tom 21. S. 201–213. [in Ukrainian].

Perederii, 2011 – Perederii I. H. Viacheslav Lypynskyi yak spivrobotnyk pershoi ukraïnskoi shchodennoi hazety «Rada» (1908 – 1914 rr.) [Viacheslav Lipinsky as an employee of the first Ukrainian daily «Rada» (1908 – 1914)] // Ukrainyskyi istorychnyi zhurnal. 2011. № 1. S. 71–90. [in Ukrainian].

Skalskyi, 2008 – Skalskyi V. Politychne zhyttia polskoi hromady chas ukraïnskoi revoliutsii (berezen 1917 – kviten 1918 rr.) [Political life of the Polish community during the Ukrainian revolution (March 1917 – April 1918)] // Ukrainyskyi istorychnyi zbirnyk. 2008. Vyp. 11. S. 185–202. [in Ukrainian].

Bartoszewicz, 1912 – Bartoszewicz J. Na Rusi polski stan posiadania (kraj, ludność, ziemia) [In Rus, the state of ownership (country, population, land)]. Kijów: Drukarnia polska, nakł. L. Idzikowskiego, 1912. 100 s. [in Polish].

Bartoszewicz, 1910 – Bartoszewicz J. Wobec pruskiej roboty [In the face of Prussian work] // Dziennik Kijowski. 1910. № 148. 9 (22) czerwca. S. 2. [in Polish].

Bartoszewicz, 1929 – Bartoszewicz J. Zagadnienia polityki polskie [Issues of Polish politics]. Warszawa, 1929. 150 s. [in Polish].

Bartoszewicz, 1924 – Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski [The political significance of the eastern borderlands for Poland]. Warszawa, 1924. 40 s. [in Polish].

Białokur, 2005a – Białokur M. Białorusini w myśli politycznej Joachima Bartoszewicza [Belarusians in the political thought of Joachim Bartoszewicz] // Białoruskie Zeszyty Historyczne, Беларускі гістарычны зборнік. 2005. № 23. S. 119–131. [in Polish].

Białokur, 2005b – Białokur M. Myśl społeczno-polityczna Joachima Bartoszewicza [Social and political thought of Joachim Bartoszewicz]: Autoreferat pracy doktorskiej. Dzieje Najnowsze, Rocznik 37. z. 2. 2005. № 2. S. 119–124. [in Polish].

Białokur, 2005c – Białokur M. Myśl społeczno-polityczna Joachima Bartoszewicza [Social and political thought of Joachim Bartoszewicz]. Toruń: Adam Marszałek, 2005. 427 s. [in Polish].

Białokur, 2004 – Białokur M. W obronie polskiego stanu posiadania na Rusi w początkach XX wieku. Szkic do portretu Joachima Bartoszewicza [In the defense of Polish possession in Rus in the early twentieth century. Sketch for portrait of Joachim Bartoszewicz] // Ucrainica Polonica. 2004. Vyp 1. Kyiv; Zhytomyr. C. 336–354. [in Polish].

Dziennik Kijowski, 1906 – Dziennik Kijowski. 1906. № 1. 1 (14) lutego. S. 1. [in Polish].

Dziennik Kijowski, 1910 – Dziennik Kijowski. 1910. № 147. 6 (19) czerwca. S. 3. [in Polish].

Grabski, 1989 – Grabski S. Pamiętniki [Memoirs]. Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza «Czytelnik», T. 1. 1989. 417 s. [in Polish].

Maliszewski, 1912 – Maliszewski E. Polski stan posiadania na Rusi [Polish ownership of Rus] // Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy Ilustrowany. Warszawa, 16 listopada. 1912. Rok III. № 47. S. 756–759. [in Polish].

Стаття надійшла до редколегії 22.02.2018 р.